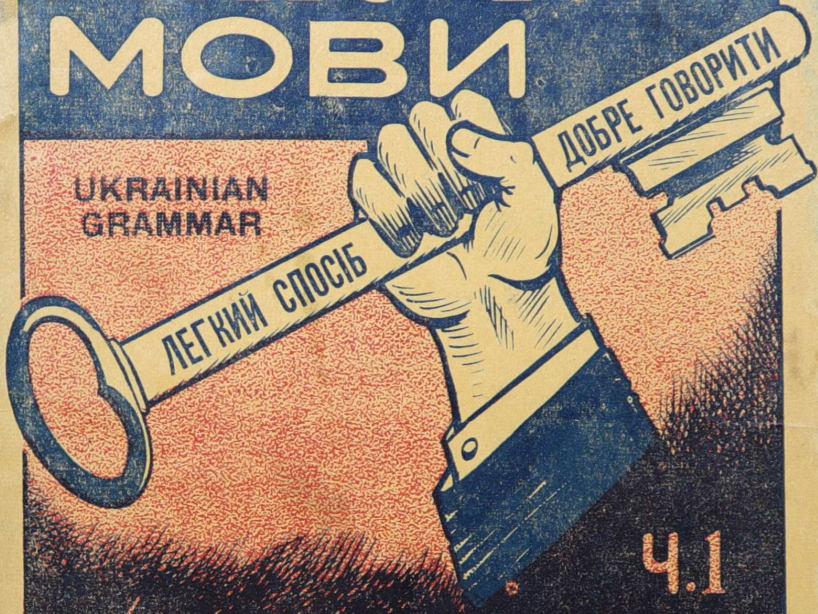

811.161.2035
K52

J. W. EVANISHEN

КЛЮЧ ДО МОВИ

UKRAINIAN
GRAMMAR

4.1

by

Honore Ewach, B.A.

1970

КУЛЬТУРА
И
ОСВІТА

WINNIPEG
CANADA

КОЛЕКЦІЯ

000000149142

Бібліотека Київського університету ім. Б. Грінченка

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

511. 100, 2' 20
K52

КЛЮЧ ДО МОВИ

Коротка Граматика Української Мови

Зложив

О. ІВАХ, Б. А.

JOHN WM. EVANISHEN
NAFFORD, SASK.

46 043

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРИНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554
БІБЛІОТЕКА

1943

ВИННИПЕГ

“КУЛЬТУРА Й ОСВІТА”

ДО ЧИТАЧА

Наша ціль: видавати отакі маленькі книжечки, як ця, в яких були б подані коротко та ясно найбільш потрібні відомості з тих діляшок життя, з якими маємо до діла щоденно.

Ті, що пишуть ці книжечки, памятають, що тепер люди не мають багато вільного часу. Отаку книжечку, як ця, можливо прочитати за годину-дві та негайно пристосувати прочитане до свого власного вжитку.

А що для всякої науки потрібно доброго знання мови, тому на самім початку, як перше число, видаємо книжечку — “Ключ до мови”.

“КУЛЬТУРА Й ОСВІТА”

ГОВОРІМ І ПИШІМ ЯСНО!

1. Щоб люди нас розуміли.

Всі ми говоримо, та не всі говоримо так, щоб нас добре розумів кожний українець. Коли хто каже: “Подайте мені бумаги!” або “Я випуцував гвер,” то не всі ми зрозуміємо його. А коли хто напише: “Кури заразили гуси,” то всі здивуємося, хто кого заразив...

Та всі ми зрозуміємо просьбу: “Подайте мені паперу!” Всі ми ясно зрозуміємо українця, що скаже: “Я вичистив рушницю.” Всі ми ясно зрозуміємо, що сталося, коли прочитаємо: “Кури заразили гусей”.

Значить, що дехто з нас неясно говорить. Учитель сказав би: “Дехто неграматично говорить.” Ну, а всім нам ходить про те, щоб порозумітися з людьми. Значить, потрібно говорити й писати ясно, тобто граматично. І так говорити й писати можливо.

2. Якої мови вживати.

Тарас Шевченко ясно й зрозуміло писав. Ясно й зрозуміло писали по українськи й такі письменники, як от Іван Нечуй-Левицький, Панас Мирний та інші. Всі вони вже змалку чули тільки українську мову. Такою мовою

вони думали, писали й говорили. То жива, чиста й гарна українська мова, очищена з місцевих та чужих слів. І такою мовою всі ми повинні думати, говорити й писати.

ТАК ПИШІМ ПО УКРАЇНСЬКИ!

3. Речення (Sentence).

Можемо подумати: “Іван читає книжку.” Коли зложиться така думка в голові, то можемо її й голосно сказати. Коли ж таку думку напишемо, то учитель нам пояснить, що ми написали РЕЧЕННЯ. А походить слово “речення” від давнього слова “ректи”, що значить: сказати.

4. Слова (Words).

Речення складається з часток, які називаємо СЛОВАМИ. Речення “Іван читає книжку” має три слові.

5. Склади (Syllables).

Коли ж уважно приглянемося, то побачимо, що й кожне слово складається з іще менших частинок. Наприклад, слово “Іван” можна вимовити протяжно “І—ван”. Слово “читає” має аж три подібні частинки: “чи—та—є”. Такі частинки слів називаємо СКЛАДАМИ.

6. Звуки (Sounds).

Слово “Іван” складається з двох складів, “І-ван”, а тих два склади складаються з іще дрібніших частинок — із ЗВУКІВ. Перший склад — то склад і звук — “І”, а другий склад має аж три окремі звуки: “в-а-н”.

7. Голосівки (Vowels).

Такі звуки, як “і” та “а” легко вимовити. Та й голосно звучать вони. Отже їх називаємо ГОЛОСНИМИ або ГОЛОСІВКАМИ.

8. Приголосівки (Consonants).

А такі звуки, як “в” і “н” можна вимовити тільки при допомозі голосівок. Можуть вони стояти тільки при голосівках. І тому такі звуки, як “в” і “н”, називаємо ПРИГОЛОСНИМИ або ПРИГОЛОСІВКАМИ.

9. Як пишемо голосівки.

Чистих звуків, тобто голосівок, є в українській мові 6: А—О—У—Е—И—І. Їх зазначаємо на письмі отакими значками-буквами (letters): великими А-О-У-Е-И-І та малими а-о-у-е-и-і.

10. Як пишемо приголосівки.

Та є в українській мові багато більше приголосівок. Є їх так багато, що навіть не придумано для них всіх окремих буков. Зазначаємо на письмі тільки головніші приголосівки окремими буквами — оці: Б, В, Г, Г, Д, Ж, З, Й, К, Л, М, Н, П, Р, С, Т, Ф, Х, Ц, Ч, Ш. Є ще й дві приголосівки, яких на письмі зазначаємо двома буквами — ДЗ і ДЖ. А для вигоди придумано й одну таку букву — Щ, яку пишемо замість приголосівок СЧ і ШЧ.

11. Тверді й м'які приголосівки.

Є в українській мові й такі приголосівки, що не придумано для них окремих буков. Наприклад, є звичайна приголосівка “Д”. Та є й подібна м'яка приголосівка. Її вимовляємо легше й м'якше.

12. Знак для м'якшення — Ъ (sign of softening).

Щоб зазначити м'якість приголосівки, придумано букву Ъ. Пишемо м'які приголосівки ось так: ДЪ, ДЗЪ, ЗЪ, ЛЪ, НЪ, СЪ, ТЪ і ЦЪ.

13. Як вживати Ъ.

Пишемо: день, ненька, серденько. Значить, зазначаємо м'якість приголосівки знаком Ъ, коли та приголосівка є кінцем скла-

ду. Зазначаємо м'якість приголосівки знаком Ь і перед О. Пишемо так: льох, коло нього, сьорбає, цього, тощо.

14. М'яківки (soft vowels).

Та коли приходять по м'якій приголосівці А, У, Е, то вживаємо в такому випадку м'яківок Я, Ю, Є. Пишемо: дядько, нянька, люди, нюх, лється. Значить: пишемо Я замість БА, Ю замість БУ, Є замість БЕ.

15. Йотівки (the y-sound vowels).

Та букв Я, Ю і Є вживаємо й для інших потреб. Їх вживаємо там, де перед А, У і Е чути звука Й, що називається йот. Замість писати: йяблуко, йягода, Йулія, Йегипет — пишемо: яблуко, ягода, Юлія, Єгипет. В таких випадках букви Я, Ю і Є пишемо, для скорочення, замість складів ЙА, ЙУ і ЙЕ. У них чути звука Й. І тому їх називаємо ЙОТІВКАМИ. Є ще й четверта йотівка — І. Ця остання ніколи не прибирає на себе ролі м'яківки. Пишемо: їсти, їхати, приїхати, Україна, Каїн, тощо. Тільки йотоване "о" пишемо як звичайне йо.

Значить: букви Я, Ю та Є вживаємо не тільки для зазначування м'якості приголосівок, але й на місце складів ЙА, ЙУ та ЙЕ.

Мають вони вартість і мяківок і йотівок. А буква І то собі завжди тільки йотівка.

16. Де “і” писати.

Пишемо “і” і по твердих і по мяких приго-
голосівках. Пишемо так: білий сніг. Значить,
пишемо “і” і по приголосівці “б”, яка не да-
ється мяко вимовити, і по “н”, що часом бу-
ває тверде, а часом мяке. Слово “сніг” ви-
мовляємо “снйг”. (Та не можна писати
“снйг”. То була б помилка.)

17. Мякість довгих приголосівок (Long consonants).

Є ще й протяжні мякі кінцеві приголосівки
у таких словах, як: груддя, галуззя, збіжжя,
весілля, знання, волосся, життя, клоччя, під-
дашся, тощо. Мякість їх зазначаємо буква-
ми “Я” та “Ю”. Пишемо: життя й життю.

18. Мяке Р.

Та й коли “Я”, “Ю” та “Є” стоять по при-
голосівці “Р”, то те “Р” мякше як звичай-
не “Р”. Наприклад, отакі слова, як ряд, зор-
я, царя, кобзаря, тощо, вимовляємо так, на-
че б вони були написані: рьад, зорья, царья,
кобзарья. (Але так писати не можна!)

19. Апостроф (apostrophe).

На Радянській Україні прийнято за правило ставити апостроф (') перед чистими йотівками: я, є, ї, ю, у середині складу. Пишуть так: ім'я, П'єр, з'їзд, в'юн.

Та можна написати й так: імя, Пер, зїзд і вюн. Українець вимовить такі слова однаково, чи вони написані з апострофом, чи без нього. Тому, щоб легше навчитися добре писати, ми апострофа не вживаємо.

20. Що таке добра, граматична мова.

Щоб вміти говорити й писати українською мовою, потрібно навчитися й про те, з яких слів мова зложена, які зміни заходять в словах, та чому такі зміни заходять. Наприклад, коли я скажу: “Я пишу,” то кожна людина зрозуміє, що я пишу тепер. Коли ж я скажу: “Я писав”, то зрозуміють люди, що я в минувшині писав. Коли скажу: “Я написав”, то зрозуміють люди, що я щось писав і вже скінчив. Можу сказати й таке: “Я буду писати”.

Та часом чуємо, що хтось скаже: “Я буду писав”. Так дехто каже, але так загально українці не говорять і не пишуть.

Часом чуємо й таке: “Я був пішов за во-

дов”. Чи добре так казати? Всі українці не розуміють, що значить “Я був пішов за водов”. Йти за водою значить: йти туди, куди вода в річці тече. Та всі українці розуміють, що значить: “Я був пішов по воду”. Та й не кажуть українці загально “водов”, але “водою”. І так треба й писати.

21. Що таке граматика.

Значить: потрібно навчитися вживати українські слова в мові так, як загально українці їх вживають і як прийнято їх писати. І коли будемо так говорити й писати, то будуть нас розуміти всі українці. Скаже учитель, що ми добре знаємо українську граматику. Отже граматика — то така наука, що вчить, як ясно, правильно й добре говорити та писати.

22. Частини мови (Parts of Speech).

Слова в мові не всі однакові. Коли, наприклад, хтось скаже: “Взяв чоловік книжку, сів коло стола й почав читати. Читає, читає, аж чує — хтось стук! стук! у двері...” — то побачимо, що є всякого рода слова. Одні з них означають назву для когось або чогось, інші якийсь рух, а ще інші роблять тільки прислугу для головніших слів. Слова: взяв, сів читати, читає, чує — то назви для рухів!

Подібні до них і слова: стук! стук! Слова: чоловік, книжка і двері — то назви для людей або предметів. Та є ще й помічні слова: коло, і, аж, у. Подібне до слів, що означають назву, і слівце “хтось”.

23. Вигуки (Interjections).

То вже давно вчені люди завважали, що не всі слова однакові, отже для вигоди поділили їх на кілька груп і відповідно поназивали ті групи подібних собі слів. Такі слова, як: ой, ах, гав-гав, трісь-трісь, бовть, тарах — названо ВИГУКАМИ.

24. Частки (Particles).

Є ще й інший рід таких куценьких слів. Такі слова, як: еге, ага, невже, же, но, -ся — називаємо просто ЧАСТКАМИ, бо їх, неначе си-ріток, тяжко кудись напевно притулити.

25. Сполучники (Conjunctions).

Ще іншу ролю в мові виконують такі коротенькі слівця, як: і, та, та й, й, але, бо, хоч, що, щоб, коли, якби, як би, однак. Такі слівця називаємо СПОЛУЧНИКАМИ.

26. Дієслова (Verbs).

Трошки людина могла б порозумітися вигуковими словами. Коли скажи: бух, трах,

стук, гар-гар, то вже більш-менш можна здогадатися, про що ходить. Слова “читаю” і “пишу” дуже подібні до вигуків, та вони тим важніші від вигуків, що вже ясно означають дію-рух. Такі слова, що означають якусь дію, рух, називаємо ДІЄСЛОВАМИ. Дієсловами висказуємо всякі прояви життя, рух, роботу.

26. Прислівники (Adverbs).

Та навіть і самі дієслова не могли б самі собою добре означити дію-рух. Тому витворили люди на допомогу дієсловам помічні слова. Можу сказати: “Думаю скоро, говорю поволіше, а пишу ще поволіше.” Отакі слова, як “скоро” і “поволіше”, помагають означити, як щось стається. А що помагають вони дієсловам і стоять поруч дієслів, то названо їх ПРИСЛІВНИКАМИ, бо давно дієслова називано просто “словами”.

27. Іменники (Nouns).

Та не могли б добре люди порозумітися між собою й при допомозі дієслів. Мусіли б багато дечого на міги показувати: руками, ногами, головою. І все таки не ясно сказали б, хто, наприклад, біжить, кричить, бється, голодує, вмирає, на чім щось стоїть, де хтось мешкає, чим він бється, що їсть, і тим

подібне. Отже треба було придумати такі слова, що були б назвами для людей, звірят, птахів, риб, і взагалі для всього того, що окружає людину. І так придумано слова: чоловік, жінка, дитина, коза, вовк, камінь, дерево, вода, земля, сонце, місяць, зорі, огонь, лук, спис, тощо. Називаємо їх ІМЕННИКАМИ.

28. Прийменники (Prepositions).

Та навіть і такі слова, як іменники, не могли б точно означити, що саме діється з людиною або яким предметом. Коли б хтось сказав: “Чоловік їде кінь”, то не ясно було б, чи чоловік їде возом, чи на коні. Та коли скажемо: “Чоловік їде на коні”, то кожна людина нас добре зрозуміє. Тож потрібно було придумати й такі слівця, що помагали б іменникам, а саме слівця на, над, коло, в, попри, через, попід, тощо. Кажемо: коло коня, над конем, в коня, тощо. Отакі слівця, що допомагають іменникам і стоять коло них, називаємо ПРИЙМЕННИКАМИ.

29. Числівники (Numerals).

З часом навчилися люди казати, наприклад, і скільки хтось застрілив луком кіз, скільки має стріл, скільки минуло днів, тощо. Рахували: один, два, три, чотири, п'ять, десять, тощо. Такі слова називаємо ЧИСЛІВНИКАМИ.

30. Займенники (Pronouns).

Згодом переконалися люди, що не зручно казати: “Був сюди прийшов чоловік. Чоловік був голодний. Чоловік просив їсти. І ми дали їсти чоловікові.” Отже придумали такі слівця, що могли б деколи вигідно заступати іменників. І стало можливо висловити повищу думку ось так: “Був сюди прийшов голодний чоловік. Він просив їсти, і ми дали йому їсти”. Такі слівця, як: я, ти, він, вона, воно, вони, ми, ви, нас, вас, його, її, тощо, називаємо ЗАЙМЕННИКАМИ.

31. Прикметники (Adjectives).

Придумано й такі допоможні слова, що могли б щось сказати про іменників. Наприклад, кажемо: “Той високий чоловік, що за вами питає, мав щось для вас у своїй чорній торбі”. Такі слова, як “високий” і “чорна”, що описують або розказують щось про людей чи предмети, називаємо ПРИКМЕТНИКАМИ.

32. Важне про частини мови!

Як бачимо, то двома найважливішими групами слів мови є ДІЄСЛОВА та ІМЕННИКИ, а всі решта слів допомагають сяк чи так дієсловам та іменникам. Дуже подібні до

іменників числівники. Прикметники тільки щось розказують про якість іменників. Займенники — то слівця, що для вигоди заступають іменників. А прийменники тільки можуть служити іменникам, тісно притулившись до них. Подібних слуг мають і дієслова. Прислівник тільки ширше описує висловлену дію-рух дієсловом. Часом замість дієслова можна ужити й коротенький вигук. А сполучники стають до послуг різним частинам мови та реченням. **ЩОБ ДОБРЕ ГОВОРИТИ Й ПИСАТИ, ТРЕБА ДОБРЕ РОЗУМІТИ, ЯК ПОСЛУГУВАТИСЯ ДІЄСЛОВАМИ, ІМЕННИКАМИ, ТА ВСІМИ ДОПОМІЧНИМИ СЛОВАМИ!**

ВЗОРИ ПИСАННЯ УКРАЇНСЬКИМИ БУКВАМИ.

34. Як вживаємо голосівки.

Найвиразніше звучить “а”. Пишемо: Канада, Україна, Ганна, лавка. Також дуже виразно звучить “у”. Пишемо: Уляна, вулиця, журба, мука, вухо. Звучить дуже виразно й голосівка “і”. Говоримо й пишемо: інший, Ілля, ніс, ліс, білісінький. Виразно звучать і наголошені Е, И, О. Говоримо й пишемо: Європа, електрика, легко, ліс, жито, розум, оцет, остро.

Та коли Е, И, та О знаходяться в складах, які вимовляємо без притиску-наголосу, то вони деколи звучать менш виразно. Наприклад, невиразно звучить перше “е” в слові “мене”, коли скажемо: “Він ударив мене”. Звучить ніби “и”. Та коли скажемо те саме слово в реченні “Він стояв коло мене”, то виразно почуємо, що маємо до діла з “е”. Значить, наголос на складі прояснив голосівку “е”. Невиразно чути й “и” в першому складі слова “липкий”, та виразно звучить “и” в слові “липне”. Слово “голодувати” в скорій мові звучить ніби “гулудувати”, та по слові “голод” знаємо, що треба писати й вимовляти “голодувати”.

35. Де пишемо йотівки.

Замість писати йа, йу, йе, та йі — пишемо я, є, ю, та і. Пишемо Ярослав, яблуко, стоять, Юстина, юнак, краю, Євген, єпископ, краєм, їсти, Україна, гоїти. Йотованого “и” нема. “О” йотуємо так: його, Йосиф.

36. Де пишемо м'яківки.

Пишемо “ь” по м'якій приголосівці при кінці складу. Пишемо так: кінець, стілець, хлопець, пальчик, кицька, дядько. Пишемо “ь” по м'якій приголосівці в середині складу

перед голосівкою “о”. Пишемо так: цього, коло нього, дзьобає, льох. Мяківки я, ю, є, пишемо по м'яких приголосівках, наприклад: нявкає, сяду, люлька, нюхає, сюди, тютюн, цюкає, лється.

37. Де пишемо дз, дж і щ.

Пишемо дз, дж і щ там, де чуємо ті звуки. Пишемо, наприклад: дзвін, дзвонар, дзеркало, дзьоб, джміль, джерело, Джордж, вище, щупак, щепка, Щербина. Пишемо букву “щ” там, де в мові чути вкупі звуки СЧ або ШЧ. Щож до “ДЗ” в таких словах, як “відзначається” та “відзвичаїти”, то собі два окремі звуки, “д” і “з”.

ЯК ПОСЛУГУВАТИСЯ СЛОВАМИ (Дієвідмінювання — Conjugation).

38. Дієслово при праці в реченні.

Як вже сказано, дієслова то такі слова, що означають рух. Кажемо: читаю, пишу, ходжу, говорю. Все те дієслова. Бачимо, що дієслово всяко може міняти свою кінцівку (suffix). Та може дієслово мати й приставку (prefix) з переду. Наприклад, кажемо: прочитали, написали, заговорили. Своїм змінним виглядом дієслова кажуть нам, що сталося, коли, про осіб, про їх число, тощо.

Коли, наприклад, кажу: “Я читаю книжку”, то знаємо, що читаю я, і то тепер. “Ти читав книжку” кажемо до особи, до якої говоримо. Говоримо про дію в минувшині. “Вони прочитають книжку” — то мова про кількох осіб і про дію, що має ще статися. Коли кажемо: “Ми прочитали б книжку”, то часточкою “б” висловлюємо відтінок непевності. Наприклад, повна думка могла б бути така: “Ми прочитали б книжку, коли б мали”.

Кажуть вчені: дієслова відмінюються для зазначення часу, способу, дії, осіб, і їх числа.

39. Взірець відмінювання дієслова “писати”.

Тепер пригляньмося, як дієслова відмінюються. Будемо відмінювати слово “писати”.

ЧАС ТЕПЕРІШНІЙ (Present Tense).

Пишу - пишемо, пишеш - пишете, пише - пишуть.

ЧАС МИНУЛИЙ (Past Imperfect).

Я, ти, він писав, вона писала, воно (хлопя) писало, ми, ви, вони писали.

ЧАС МИНУЛИЙ ДОКОНАНИЙ (Past Perfect).

Я, ти, він прочитав, вона прочитала, воно прочитало, ми, ви, вони прочитали.

ЧАС ДАВНОМИНУЛИЙ ДОКОНАНИЙ
(Pluperfect).

Я, ти, він прочитав був, був прочитав, вона прочитала була, воно читало було, ми, ви, вони читали були.

ЧАС БУДУЧИЙ-МАЙБУТНІЙ ПЕВНОСТІ
(Future Perfect).

Я прочитаю, ти прочитаєш, він, вона, воно прочитає, ми прочитаємо, ви прочитаєте, вони прочитають.

ЧАС БУДУЧИЙ-МАЙБУТНІЙ ЗВИЧАЙНИЙ
(Simple Future).

Я буду читати, ти будеш читати, він, вона, воно буде читати, ми будемо читати, ви будете читати, вони будуть читати; або читатиму, читатимемо, тощо.

СПОСІБ НАКАЗОВИЙ (Imperative Mood).

Пиши! Пишіть! Пишімо! Хай пише! Хай пишуть!

СТАН МОЖЛИВИЙ (Subjunctive Mood).

Я читав би, ти читав би, він читав би, вона читала б, воно читало б, ми читали б, ви читали б, вони читали б; я був би читав, ти був би читав, він був би читав, вона була б читала, воно було б читало, ви, вони були б читали.

СТАН ЗВОРОТНИЙ (Middle Voice).

Я вмиваюсь. Він бється. Хмариться.

СТАН ПЕРЕЄМНИЙ (Passive Voice).

Лист був написаний. Поле було зоране.
Нива була засіяна.

Подібно, як слово “писати”, відмінюються й такі слова: шукати, скакати, стріляти, співати, бити, пити, бути, найти. Кажемо: бю, беш, бе, бемо, бете бють; співаю, співаєш, співає, співаємо, співаєте, співають; бив, била, било, били; співав, співала, співало, співали; вибю, вибеш, вибе, вибемо, вибете, вибють; заспіваю, заспіваєш, заспіваємо, заспіваєте, заспівають.

40. Дві групи дієслів (First and Second Conjugations).

Такі дієслова, як повищі, становлять першу групу дієслів щодо відмінювання. В третій особі однини вони кінчаться в часі теперішнім на Е-Є, а в множині на У-Ю: пишу - пишуть, шукаю - шукають. Друга група дієслів трошки інакше відмінюється. Це такі слова, що в третій особі однини часу теперішнього кінчаться на -ИТЬ, а в множині на -АТЬ або -ЯТЬ. Приміри: блищить - блищать, бачить

- бачать, гудить - гудять, спить - сплять, стоїть - стоять, доїть - доять.

41. Взірець відмінювання дієслова “бачити”.

ЧАС ТЕПЕРШНІЙ (Present Tense).

Бачу - бачимо, бачиш - бачите, бачить - бачать.

ЧАС МИНУЛИЙ (Past Imperfect).

Я бачив, ти бачив, він бачив, вона бачила, воно бачило, ми, ви, вони бачили.

В інших часах слово “бачити” відмінюється подібно, як слово “писати”.

42. Допоміжне дієслово “бути” (Copula Verb “to be”).

Правильно казати й писати по українськи: Торонто — місто, камінь твердий, ми тут. І так загально український народ говорить. Тільки такі українці, що були під сильним впливом чужих мов в школі, намагаються казати й писати: Торонто є місто, камінь є твердий, я є тут. Слівце “є” висловлюємо тільки тоді, коли воно є не тільки звязкою між словами, але й висловлює, чи щось дійсно є, чи його нема. Наприклад, приходять чоловік до крамниці й каже: “Чи є у вас папір на продаж?” А крамар відповідає: “Є. А скільки хочете?” Те слівце теж вживаємо для за-

значення часу. Кажемо: я, ти, він був, вона була, воно було, ми, ви, вони були; я буду, ти будеш, він, воно, вона буде, ми, ви, вони будуть.

43. Дієйменники (Infinitives).

Часом доводиться вжити дієслово замість такого слова, що означає назву чогось, замість іменника. Кажемо: “Кричати — то не співати”. Це майже те саме значить, що “крик — то не спів”. Значить, вжито слова “кричати” й “співати” наче іменники. Так вживані слова називаємо ДІЄЙМЕННИКАМИ, тобто такими іменниками, що означають дію.

44. Дієприкметники (Participles).

Замість сказати: “Чоловік, що лежав, заснув”, можна сказати й коротше — отак: “Лежачий чоловік заснув”. Тут слово “лежачий” наче розказує про прикмету чоловіка. А що походить воно від дієслова, то називаємо таке слово ДІЄПРИКМЕТНИКОМ.

45. Дієприслівники (Gerunds).

Можна те саме сказати ще й так: “Чоловік заснув лежачи”. В такому випадку слово “лежачи” стає подібним до отаких прислівни-

ків, як: скоро, давно, добре, тощо. Тому такі форми слів називаємо ДІЄПРИСЛІВНИКАМИ.

46. Прислівники (Adverbs).

Коли кажемо: “Він співав гарно”, то відчуваємо, що слово “гарно” доповняє та поглиблює значення слова “співав”. Те саме відчуваємо, коли хтось скаже: “Я співав вчора тут”. В цім випадку аж двоє слів поглиблюють значення слова “співав”: **вчора** й **тут**. Отакі слова, що ставимо для ширшого та глибшого пояснення дієслів, називаємо ПРИСЛІВНИКАМИ. Мовляв, стоять вони завжди коло “слів”, бо в давнину дієслова просто називали словами. До найбільше вживаних прислівників належать такі: **так, добре, зле, насилу, пішки, тут, сюди, туди, близько, далеко, тепер, зараз, тоді, вчора, сьогодні, ніні, колись, завтра, потім, тоді, завжди, вже, мало, трохи, дуже, майже, мабуть, ні, не, так, ніде, ніколи, ніяк, коли? де? чому? звідки? куди?**

47. Форми порівняння прислівників.

Особливу увагу потрібно звернути на такі прислівники, що відмінюються для висловлення порівняння. Наприклад, можемо ска-

зати: “Іван співав добре, Гриць співав ліпше, а Микола співав найліпше”. Можна степенувати щось і в противний бік. Отак: “Іван співав зле, Гриць гірше, а Микола найгірше”. Тут подаємо список найважливіших прислівників, що степенуються: **близько - ближче - найближче, високо - вище - найвище, дуже - дужче, - найдужче, добре - ліпше - найліпше, вузько - вужче - найвужче, або: добре - краще - найкраще, зле - гірше - найгірше, мало - менше - найменше, багато - більше - найбільше, низько - нижче найнижче.**

48. Вигуки (Interjections).

Близько споріднені з дієсловами й такі коротенькі слова, як: ей, гей, тарах, бовть, трісь, гуп, тю-тю-тю, ціп-ціп-ціп-ціп, киць-киць-киць, а-кота. Є вони в дійсності зародками дієслів. Мабуть з них і зродилися повніші дієслова. Вони є почасти наслідуванням природніх звуків, а почасти природніми вигуками людини. Коли хтось, наприклад, скаже: “Ай, ой . . .” — то ми знаємо, що його десь заболіло. Такі слівця легко вживати. І коли вживай їх у відповідних місцях, то вони роблять мову дуже живою.

49. Іменники (Nouns).

Каже дитина: “Дощик кап-кап-кап . . .”
Таке слівце, як “кап!” — то слово вигукове. То наслідування дощового звуку. І вже легко з того слова створити слово “капля” дощу. То назва для тієї дрібки дощу-води, що капає. Значить, дощову одробинку води названо “капля”. Від слова-вигуку “таррах” витворилося слівце “таррахало”. То назва забавки для дітей — того, що таррахкає. Взагалі люди з часом витворили з таких зародкових слівцець, що вигуками називаємо, ясніше означені слова, для висловлення руху-дії, тобто дієслова, і назви для предметів з оточення людини, для звірят, птахів та людей. І так витворилися іменники: чоловік, жінка, дитина, дівчина, хлопець, вода, огонь, земля, дерево, ведмідь, заєць, миска, ложка, ніж, спис, тощо.

50. Рід в іменників (Gender).

А бачили люди й деяку подібність у дерев та інших предметів до чоловіка або жінки, то називали й такі предмети так, щоб вони собою нагадували щось чоловічого або жіночого. І тому міцного дуба названо на чоловічий лад, а березу, що своїм звисаючим листям та гіллям нагадує коси жіночі, наз-

вано на лад жіночий. А коли що не пригадувало виразно ні чоловічих ні жіночих прикмет, то просто названо так, що до ніякого роду не належить. Про такі іменники, як тіло, сонце, вікно, тощо, кажемо, що вони належать до середнього роду.

51. Як творяться відмінки (Case endings).

Коли люди розказували собі, наприклад, щось про козу, то відчували потребу слово “коза” трошки інакше вимовляти для означення: що могло статися чи сталося з козою. Коли розказував чоловік про те, як він полював козу, то казав щось подібне: “Побачив я козу та хотів стрілити у неї з лука. Коза побачила й мене та почала бігти до ліса. Пустив я стрілу наздогін кози, і стрілка попала козі в бік. Коза впала. Взяв я козу на плечі та й несу до дому. Та тяжко було з козою пропхатися через хаші”. А жінка, мабуть, сказала: “Яка на козі гарна шкурка! Гей, козо, козо, не бігати вже тобі по лісі!” Ну, а коли бачив чоловік більше кіз, то незручно було казати: “три коза . . .” Отже придумав для того слова й таку відміну, що означала б собою більше кіз. Придумане число множинне для слова “коза”, а саме: “кози”. Придумали люди й для множинної форми

слів всякі відмінки, що могли б ліпше висловити думку.

52. Три роди іменників (Three Declensions).

І було б легко навчитися відмінків іменників, коли б всі іменники були такого вигляду, як слово “коза”. А то іменники мають багато більше виглядів. Слово “коза” своїм виглядом жіночого роду. Слово-ж “цап” належить до чоловічого роду іменників. А слово “козеня” ні чоловічого ні жіночого роду. Мале ще воно, та й люди ще так без определення його до роду називають. Отак люди без определення до роду говорять часом і про маленьку дівчинку або хлопчика. Кажуть: дівча, хлопя. Говорять так взагалі про маленькі сотворіннячка: курча, кача, гуся, теля, котятко. Значить: є іменники на взір слова “коза”, на взір слова “цап”, і на взір слова “козеня”, тобто жіночого, чоловічого і середнього роду. То три головні взірці відмінювання іменників.

53. Вплив прийменників на відмінки.

А мають великий вплив на витворювання відмінків в іменниках отакі маленькі слівця, як: коло, близько, за, над, на, по, у, тощо. Стоять такі слівця коло самих іменників, і то-

му їх називаємо прийменниками (prepositions). Ті слівця надають повнішого значення іменникам. І тому ми їх постійно будемо вживати при подаванні взірців відмінків іменників.

54. Сім відмінків.

Кажемо по вченому, що має іменник сім відмінків. А ті відмінки називаємо так: 1. Назовний (коза-кози). 2. Родовий (ноги кози-кіз). 3. Давальний (дай козі-козам). 4. Знахідний (бачив козу-кіз). 5. Кличний (козо! кози!). 6. Орудний (з козою-козами). 7. Місцевий (на козі-козах). І в такому порядку будемо подавати всі інші взірці відмінків.

55. Взірці іменників жіночого роду та їх відміни (Feminine Declension).

А. Однина: стоїть коза, ноги кози, дай сіна козі! бачив козу, козо, ходи сюди! йде козеня з козою, на козі пухка вовна. Множина: стоять кози, ноги кіз, дай сіна козам! бачив кози, кози, ходіть сюди! йде козеня з козами, на козах пухка вовна.

Б. Однина: рука, руки, руці, руку, руко, рукою, на руках. Множина: руки, рук, рукам, руки, руки, руками, на руках.

В. Однина: нога, ноги, нозі, ногу, ного, ногою, на ногах. Множина: ноги, ніг, ногам, ноги, ноги, ногами, на ногах.

Г. Однина: господиня, господині, господи-ні, господине, господинею, на господині. Множина: господині, господиць, господи-ням, господиць, господині, господинями, на господинях.

Г. Однина: межа, межі, межі, межу, межо, межею, на межі. Множина: межі, меж, ме-жам, межі, межі, межами, на межах.

Д. Однина: ніч, ночі, ночі, ніч, ноче, ніччю, у ночі. Множина: ночі, ночей, ночам, ночі, но-чі, ночами, по ночах.

Е. Однина: тінь, тіні, тіні, тінь, тіне, тінню, на тіні. Множина: тіні, тіней, тіням, тіні, тіні, тінями, на тінях.

Є. Однина: Софія, Софії, Софії, Софію, Со-фіє, Софією, у Софії. Множина: Софії, Со-фій, Софіям, Софії, Софії, Софіями, у Софій.

Ж. Однина: мати, матері, матері, матір, мати, матірю, на матері. Множина: матері, ма-терей (і матерів), матерям, матерів, матерями, на матерях.

По кінцевому складові можна осудити, до якого вірця відміни належить цей або той іменник. Наприклад, видно по кінцевому скла-дові, що такі слова, як стіна, кора, гора, то-що, належать до першого вірця; слова кни-жка, ложка, жінка, тощо, належать до дру

гого взірця. Подібно можна осудити, куди належать й інші іменники.

55. Присвійні прикметники (adjectives of possession).

Звичайно не кажемо: рукавичка жінки, але ЖІНЧИНА рукавичка. Кажемо: Настин капелюх. Такі форми слів, як “жінчина” й “Настин” називаються в граматиці ПРИСВІЙНИМИ ПРИКМЕТНИКАМИ.

56. Двійня (Dual form of nouns).

Жіночі іменники також мають форму двійні. Кажемо: дві руки, дві нозі, дві вербі, три вербі, чотири вербі, чотири корові, дві березі, дві жінці, але пять верб, вісім жінок.

57. ГОЛОВНІ ВЗІРЦІ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ.

А. Однина: цап скаче, роги цапа, дай цапові (цапу) води! нагодуй цапа! цапе, не скачи! йде з цапом коза, на цапу довга вовна. Множина: цапи скачуть, роги цапів, дай води цапам! нагодуй цапів! цапи, не скачіть! з цапами йде коза, на цапах довга вовна.

Б. Однина: край, краю, краєві або краю, край, краю мій, краєм, у краю або на краю. Множина: краї, країв, краям, краї, мої краї, краями, у краях або на краях.

В. Однина: кіт, кота, котові, кота, коте, котом, на коті або на коту. Множина: коти, котів, котам, котів, коти, коти, котам, на котам.

Г. Однина: тато, тата, татові або тату, тата, ходіть но, тату! татом, на татові або на тату. Множина: тати, татів, татам, татів, тати, татами, на татах. (Так відмінюється й слово “батько”.)

Г. Однина: козак, козака, козакові, козака, козаچه, козаком, на козаку або на козакові. Множина: козаки, козаків, козакам, козаків, козаки, козаками, на козаках.

Д. Однина: інститут, інституту, інститутіві або інституту, інститут, інституте, інститутом, в інституті. Множина: інститути, інститутів, інститутам, інститутів, інститути, інститутами, в інститутах. (Так відмінюються й слова “час” та “університет”.)

Е. Однина: доктор, доктора, докторові, доктора, докторе, доктором, на докторові. Множина: доктори, докторів, докторам, докторів, доктори, докторами, на докторах. (Так відмінюється й слово “професор”.)

Є. Однина: лікар, лікаря, лікареві, лікаря, лікарю, лікарем, на лікарю або на лікареві. Множина: лікарі, лікарів, лікарям, лікарів, лі-

карі, лікарями, на лікарях. (Так відмінюють-ся й слова “учитель”, “учень” та інші подібні.)

Ж. Однина: комісар, комісара, комісареві або комісару; комісарю або комісаре, комісарем, на комісарах. Множина: комісарі, комісарів, комісарам, комісарів, комісари, комісарами, на комісарах. (Так відмінюються й слова “фармер”, “інженер”, тощо.)

Коли ж яке слово своїм значенням чоловічого роду, але має граматичне значення жіночого роду, то його так відмінюємо, як подібне слово жіночого роду. Так, наприклад, відмінюємо слово “воєвода”.

УВАГА! Родовий відмінок слова “батько” — батька. Та коли мова про людей, то українці загально вживають замість родового відмінка присвійні прикметники. Кажуть: батьків плащ, козакова шабля, докторова книжка, лікарове авто, тощо.

58. ГОЛОВНІ ВЗІРЦІ ІМЕННИКІВ СЕРЕДНЬОГО РОДУ.

А. Однина: козеня бігає, ніжки козеняти, дай водички козеняті, я годую козеня, козеня, ходи сюди! біжить коза з козеням, на козеняті вовна мякенька. Множина: козеня-

та бігають, ніжки козенят, дай водички козеняткам! я годую козенята, козенята, ходіть сюди! біжить коза з козенятами, на козенятах вовна мякенька. (Так відмінюємо й слова: хлопя, дівча, орля, курча, лоша, теля, тощо.)

Б. Однина: вікно, вікна, вікну, вікно, вікно, вікном, на вікні або по вікну. Множина: вікна, вікон, вікнам, вікна, вікна, вікнам, на вікнах. (Так відмінюємо слова: сукно, багно, тощо.)

В. Однина: сідло, сідла, сідлом, сідло, сідло, сідлом, на сідлі або на сідлу. Множина: сідла, сідел, сідлам, сідла, сідла, сідлами, на сідлах.

Г. Однина: яйце, яйця, яйцю або яйцеві, яйце, яйце, яйцем, на яйці або по яйцю. Множина: яйця, яєць, яйцям, яйця, яйця, яйцями, на яйцях. (Так відмінюються слова: лице, море, кільце, тощо.)

Г. Однина: весілля, весілля, весіллю, весілля, весілля, весіллям, на весіллі або на весіллю. Множина: весілля, весіль, весіллям, весілля, весілля, весіллями, на весіллях. (Подібно відмінюються слова: бажання, обличчя, Запорожжя, піддашшя, тощо.)

Д. Однина: небо, неба, небу або небові, небо,

небо, небом, на небі. Множина: небеса, небес, небесам, небеса, небеса, небесами, на небесах. Так відмінюється й слово “чудо”.)

Е. Однина: око, ока, окові або оку, око, око, оком, в оці. Множина: очі, очей, очам, очі, очі, очами, в очах.

УВАГА! Іменники середнього роду мають і двійню. Тому говоримо й пишемо: дві вікні, три вікні, чотири вікні, але пять вікон. Говоримо й пишемо: дві оці, три оці, чотири оці, тощо.

59. ІМЕННИКИ БЕЗ ОДНИНН АБО МНОЖИНИ.

Є в українській мові й такі слова, що вживаються тільки в однині або множині. Деякі слова, що означають речі паристі, вживаються тільки в множині. До таких слів належать: ножиці, штани, двері, тощо. І такі слова мають і відмінки тільки в множині. Слово “ножиці” відміняємо отак: **ножиці, ножиць, ножицям, ножиці, ножиці, ножицями, на ножицях.** Слово “двері” відміняємо так: **двері, дверей, дверам, двері, двері, дверами, на дверях.** Тільки в множині вживаємо й такі слова: **заздрощі, гордощі, radoщі, хитрощі, ласощі, любощі, тощо.**

Щож до слова “люд” — то воно має збірне значення, але відміняється як слово одинне — так: **люд, люду, люду, люд, люде, людом, на люді і люду**. Відміняється подібно й слово “людство”: **людство, людства, людству, людство, людство, людством, на людстві**.

Та є й такі слова, що вживаються тільки в однині. До таких належать: **справедливість, скорість, мука (на хліб), тощо**. І такі слова й відміняються тільки в однині, наприклад, **скорість, скорості, скорості, скорість, скоросте, скорістю, на скорості**.

60. Як відміняємо чужі іменники.

Хто змаленьку вчився української мови, той вже природно має й добре почуття до мови. Той правильно відмінює й чужі прізвища та назви. Природно по українськи говорити так: “Премієр Чорчил мав наради з президентом Рузвелтом у Вашингтоні”. Та не по українськи буде звучати: “У Гонг Конг було й канадійське військо”. Треба: У Гонг Конгу . . . .”

61. Прийменники (Prepositions).

Як бджоли держаться своєї матки, так такі маленькі слівця, як: **на, у, в, під, над, поза, понад, крізь, з-під, тощо, держаться іменни-**

ків. Разом з ними іменники набирають глибшого значення. Називаються такі слівця **ПРИЙМЕННИКИ** (приіменники).

Кажемо: коло хати, близько хати, до хати, з-під хати, з хатою, понад хатою, поза хатою, над хатою, грім вдарив у хату, куля пролетіла через хату, сів горобець на хату, Гриць у хаті, а горобець на хаті.

Можна казати: “Говорю за нього”, або “Говорю про нього”. Та не можна говорити. “Ходить о нього”. Треба казати: “Ходить про нього”. Про час кажемо: “Сходини відбудуться о девятій годині”.

62. Відміна прикметників (Declension of Adjectives).

Такі слова, як зелена, синя, добрий, розумне, мале, велике, більше, найбільше, тощо, називаємо **ПРИКМЕТНИКАМИ**, бо вони розказують про прикмети людей чи речей. Котрий прикметник має тверду кінцівку, то відміняємо його твердо — так, як слово “зелена”, а коли мяку — то відміняємо так мяко, як слово “синя”.

Кажемо: зелена шапка, зеленої шапки, зеленій шапці, зелену шапку, зелена шапко! зеленою шапкою, на зеленій шапці, зелені

шапки, зелених шапок, зеленим шапкам, зелені шапки, зелені шапки, зеленими шапками, на зелених шапках. Слово “синя” відмінюємо так: синя шапка, синьої шапки, синій шапці, синю шапку, синя шапко, синьою шапкою, на синій шапці, а далі: сині шапки, синіх шапок, синім шапкам, сині шапки, сині шапки, синіми шапками, на синіх шапках.

При чоловічих іменниках прикметники відмінюються так: зелений плащ, зеленого плаща, зеленому плащеві або зеленому плащу, зелений плаще, зеленим плащем, на зеленім плащу або на зеленім плащеві, а в множині: зелені плащі, зелених плащів, зеленим плащам, зелені плащі, зелені плащі, зеленими плащами, на зелених плащах. Мякі прикметники відмінюємо так: синій плащ, синього плаща, синьому плащеві або синьому плащу, синій плащ, синій плаще, синім плащем, на синім плащу або плащеві, сині плащі, синіх плащів, синім плащам, сині плащі, сині плащі, синіми плащами, на синіх плащах.

Щож до прикметників з іменниками середнього роду, то вони так відмінюються, як і з іменниками чоловічого роду. Кажемо: **зелене поле, але синє сукно.**

До мяких прикметників належать оці: **бли-**

жня, братня, верхня, вечірня, внутрішня, давня, дружня, колишня, матерня, мужня, новітня, обідня, осіння, остатня, подорожня, послідня, рання, справжня, старосвітня, тамошня, торішня, тутешня, хатня та інші.

63. Відміна займенників (Declension of Pronouns).

Та було б дуже нудно раз-у-раз повторяти іменники. Отже придумано такі маленькі слівця, що могли б час до часу вигідно заступати іменинків: я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони, мій, моя, моє, твій, твоя, твоє, його, її, наше, ваше, їх, той, цей, хто, що, чий, котрий, весь, сам, кожний, дещо, кілька, декілька, всі, ніхто, ніщо. Тому, що такі слівця стоять на місці іменників, названо їх **ЗАЙМЕННИКАМИ**.

Займенники не мають кличного відмінку.

ГОЛОВНІ ВЗІРЦІ ВІДМІНЮВАННЯ ЗАЙМЕННИКІВ.

1. Я, коло мене, дай мені! згадай мене! зо мною, на мені, ми, коло нас, дай нам, згадай нас! за нами, на нас.

2. Ти, тебе, тобі, тебе, тобою, на тобі, ви, вас, вам, вами, на вас.

3. Вона, гудзик її плаща — коло неї, дай

їй спокій! бачив її — через неї, на ній.

4. Він—воно, його плащ,—коло нього, дай йому олівець, бачив його — через нього, з ним, на нім і на ньому.

5. Вони, їх рукавиці — коло них, дай їм роботу! бачив їх — через них, з ними, на них.

6. Коло себе, собі, себе, собою, на собі.

7. Моя, моєї, моїй, мою, моєю, на моїй; мій — моє, мого, моєму, мого — моє, моїм, на моїм і на моєму, мої, моїх, моїм, моїх — мої, моїми, на моїх.

Цей, цього, цьому, цього — цей, цим, на цім; це — як цей; ця, цієї — цеї, цій, цю цієїю — цею, на цій, ці, цих, цим, ці — цих, цими, на цих.

9. Той, того, тому, того — те, тим, на тому й на тім; те — як той; та, тієї — тої, тій, ту, тією — тою, на тій, ті, тих тим, тих — ті, тими, на тих.

10. Весь — все, всього, всьому, всього — все, всім, на всьому або на всім; вся, всієї, — всеї, всій, всю, всією — всею, на всій, всі, всіх, всім, всіх — всі, всіма, на всіх.

11. Чий — чиє, чийого, чийому — чиєму, чийого — чиє, чиїм, на чийому, чиєму, чиїм; чия, чиєї, чийї, чию, чиєю, на чийї; чиї, чиїх, чиїм, чиїх — чиї, чиїми, на чиїх.

1. Хто, кого, кому, кого, ким, на кому — на кім; що, чого, чому, що, чим, на чому — на чім.

13. Дехто, декого, декому, декого, деким, на декому; дещо, дечого, дечому, дещо, дечим, на дечому; ніщо, нічого, нічому, ніщо, нічим, на нічім — нічому.

14. Якийсь — якесть, якогось, якомусь, якогось — якесть, якимсь, на якомусь — якімсь, якась, якоїсь, якійсь, якусь, якоюсь, на якійсь, якісь, якихось, якимсь, якихось — якісь, якимсь, на якимсь.

64. Числівники (Numerals).

Числівники — це такі слівця, що кажуть, скільки чого є. Вони теж відмінюються.

1. Один, два, три, чотири, п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять, десять, одинадцять, дванадцять, двадцять, сорок, п'ятдесят, сто, двісті, триста, чотириста, п'ять сот, тисяча, мільйон, білльйон.

2. Один, одного, одному, одного, одним, на однім; два, двох, двом, два — двох, двома, на двох; три, трьох, трьом, три — трьох, трьома, на трьох; чотири, чотирьох, чотирьом, чотири — чотирьох, чотирма, на чотирьох.

3. П'ять, п'яти — п'ятьох, п'яти — п'ятьом, п'ять — п'ятьох, п'ятьма, на п'яти — на п'я-

тьох; шість, шести — шістьох, шести — шістьом, шість — шістьох, шістьма, на шести — шістьох.

4. Сімдесят, сімдесяти, сімдесяти, сімдесятьма, на сімдесяти; сто, ста, на сто; двісті, двохсот, двомстам, двісті, двомастами, на двохстах; тисяча, тисячі, тисячі, тисячу, тисячею, на тисячах.

5. Перший, першого, першому, першого, першим, на першім і на першому; другий, другого, другому, другого, другим, на другім, третій, третього, третьому, третім, на третім і на третьому.

6. Шостий, шостого, сьомий, сьомого.

7. Півтора, півтретя, півчварта, півпята, півшеста.

8. Двоє, троє, четверо, п'ятеро, шестеро, семеро, восьмеро, дев'ятеро, десятеро, дванадцятьоро, тощо.

9. Обидва, обидві, обоє.

10. Дві п'ятих, три четвертих.

65. Сполучники (Conjunctions).

Сполучники — то такі слівця, що сполучують собою слова або речення. Кажемо: мав він у кишені: і ніжик, і люльку, і тютюн, і сірника. Часом замість сполучника “і” волиємо “та”. Кажемо: “Він та його жінка обі-

дають.” Можемо ще й так сказати: “Він та й жінка його співають.” Сполучники “і” і “та” то собі звичайні форми. Кажемо: хлопець і дівчина, але дівчина й хлопець, дід і баба, але баба й дід, пішли ми — та й вони пішли.

Є ще й такі сполучники: а, але, або, хоч, то, чи, що, щоб, якщо, якби, зате, проте, тощо.

Запам'ятаймо собі, що коли пишемо такі сполучники, як: а, але, щоб, хоч, чи, якщо, якби, проте, зате, тощо, то перед ними ставимо кому-протинка (,). Наприклад, пишемо так: “Ми поїхали до Торонта, а вони до Едмонтону, бо нам дороги не сходилися.”

66. Частки (Particles).

Та ще є й такі дрібненькі слівця, що їх годі причислити сюди або туди. До таких належать оці: еге, но, же, ж, б, би, -ся, хіба не-вже, що за (краса), не, ні з ким, ні сестри ні брати. Називаємо їх **ЧАСТКАМИ**.

Такі частки, як “но”, “же”, “невже”, тощо, прикрашають мову. Тому частіше кажім: ходіть но! дай же мені води! тощо.

ЯК ТВОРИМО РЕЧЕННЯ

(Складня — syntax).

67. Речення (Sentence).

Думку можна висловити й одним словом.

Можна сказати: “Пиши!” або “Хмариться”. Можна речення “Пиши!” й трошки повніше висловити: “Ти пиши!” Воно вже має дві найголовніші частини речення. Має те слово, що означає особу (ти), що робить щось, і таке слово, що означає роботу-дію (пиши!).

68. Підмет і присудок (Subject and Predicate).

В реченні те слово, що означає особу або річ, що щось робить-діє, називаємо ДІЯЛЬНИКОМ або ПІДМЕТОМ, а те слово, що означає саму дію, називаємо ВИСЛОВОМ або ПРИСУДКОМ. У такому простім реченні, як “Іван пише”, “Іван” — то підмет, а “пише” — то присудок. І таке речення, що має підмет і присудок — то повне речення.

69. Безпідметове речення.

Та часом стається й щось таке, що людина ясно не розуміє, що є причиною того, що стається. Годі тоді назвати ту силу, що щось чинить-діє.. Кажемо: **Сниться. Смеркається. Світає. Хмариться. Здається мені. Зазеленіло на полі.** В таких реченнях підмета-діяльника не висловлено. Тому називаються вони **БЕЗПІДМЕТОВИМИ.**

70. Безприсудкове речення.

Є й такі речення, що в них опущений присудок. Неповними реченнями говорять особливо добре знайомі собі люди, що про одне щось думають. Вони тільки головні слова вимовляють, а решту здогадуються. І така мова дуже жива, барвиста й цікава. Тільки бистродумаюча людина її відразу зрозуміє.

От розмова двох кумів-селян: “А що куме?” — Ого! . . . Повніше їх розмову можна б отак висловити: “А що, видужав ваш син?” — Ого! умер вже . . . Дуже часто українці опускають таке дієслово, що легко його догадатися. Кажуть: “Венкувер — велике місто.” Тут опущене слово “є”. Речення “Куди глянеш — степ, і степ . . . .” можна б, розуміється, повно висказати так: “Куди глянеш, то бачиш тільки степ, і степ”.

Коли все висказуй у мові, чого легко здогадатися, то мова звучить дуже сухо, не барвисто. Розуміється, що скороченими реченнями може добре говорити тільки той, що знає досконало українську мову, зо всіма її делікатними відтінками. Такої ядерної мови можна навчитися з оповідань Марка

Вовчка, Олекси Стороженка та Панаса Мирного.

Речення, що в ньому пропущено дієслово-присудок, називається **БЕЗПРИСУДКОВИМ**.

71. Просте й поширене речення.

Найпростіше речення складається тільки з одного або двох слів. Наприклад: **Хмариться. Хлопець читає.** Та можна й поширити ті речення отак: **Хмариться з півночі. Маленький хлопець читає велику книжку голосно.**

72. Головне й залежне речення.

Можемо сказати: “Був тут чоловік. Він вже пішов”. То двоє речень. Та можемо тих двоє речень злити в одно ось так: “Чоловік, що був тут, вже пішов.” **ГОЛОВНЕ** речення — “чоловік вже пішов,” а друге то таке, що тільки помічне. “Що був тут”, то таке речення, що воно само собою не може існувати. Такі речення називаємо **ЗАЛЕЖНИМИ**. Взагалі ми увесь час говоримо головними та їм підлеглими реченнями.

73. Злиті та сполучені речення.

“Ганна пішла до школи. Орест пішов до школи.” Цих двоє речень можна коротко

сказати так: “Ганна й Орест пішли до школи.” Для скорочення, ми часто зливаємо до купи собі подібні речення. Тож ЗЛИТИМИ їх називаємо. Та часом не можемо просто злити до купи речень. Ще частіше доводиться кілька близьких собі змістом речень вміло сполучити до купи. Оце СПОЛУЧЕНЕ речення: “Ганна й Орест пішли до школи, а я не міг, бо дуже кашляв.”

74. Перепинки в мові (punctuation).

Коли говоримо, то робимо то довші, то коротші передишки в мові. Такі передишки-зупинки ясніше зазначають те, що говоримо. Зупинки на письмі зазначаємо відповідними значками. Є такі значки для зазначування перепинок в мові: 1. Крапка (.)-period. 2. Кома протинка (,)-comma. 3. Знак питання (?)-question mark. 4. Знак оклику (!)-interjection mark. 5. Лапки або знаки наведення (“ ”)-quotation marks. 6. Дужки ()-parenthesis or brackets. 7. Двокрапка (:)-colon. 8. Середник (;)-semicolon. 9. Розділка (-)-hyphen. 10. Риска (—)-dash. 11. Крапки (...)-dots.

Найліпше вчитися, де писати який знак перепинення під час читання добре написаної книжки. Українці вживають знаків перепинення подібно, як англійці, окрім знаку оклику

(!) і крапок. Українець вживає знаку оклику не тільки для зазначування дійсних окликів та здивування, але й на початку листа. Отак: “Пане Редакторе! Пане Докторе! Високоповажаний Пане! Дорогий Іване!” А часом ставлять знак оклику й по знаку питання (?!), коли потрібно висловити не тільки запит, але й обурення. Часом українець, через велике зворушення, і не доказує думки. Тоді таку думку зазначає крапками. Наприклад, пише Шевченко: “Тяжко її на цім світі, а на тім...” А риску можна так вживати: “Київ — то столиця України.”

75. Як говорити й писати.

Ходить про те, щоб говорити й писати ясно, цікаво й добре, без граматичних помилок. Щоб так говорити й писати, то потрібно добре вміти мову. А щоб вміти добре яку мову, то потрібно вчитися її не тільки з книжок, але й від народу, від людей. Словники звертають увагу, щоб не вживати малозрозумілих слів. Граматики вказують, як можна та як не можна вживати слова. Є ще й правописні підручники, які вчать, як треба писати слова. У цій книжечці ми вчимо всього по трошки, головне про саму основу української мови. Більше

можно навчитися з писань великих письменників, що дійсно знали українську мову.

Коли говорите або пишете, то перше всього ясно думайте! Коли ж будете ясно думати, то зможете свої думки й висказати ясно.

76. Важне про українську мову.

Коли українець говорить по англійськи, то хай говорить чистою англійською мовою. Коли ж говорить по українськи, то хай говорить такою чистісінькою та живою мовою, як, наприклад, у Марка Вовчка.

Хто хоче добре говорити, хай навчиться й правильно дихати. Треба вдихати повітря так, щоб насамперед виповнився повітрям самий спід легенів. Це pomoже виразніше говорити та лекше співати.

Англієць говорить, вузько відкривши рот, головню при помочі рухів язика і губ. Та, щоб добре говорити по українськи, треба ширше відкривати рот та порушувати язиком коло горішніх зубів. Українець наче гарненько “відкушує” кожний склад, — подібно як француз. Та склади слів і самі слова в нього наче зливаються до купи.